

A legnagyobb magyar öregkori legjobb arcképének titkai

Hujter Mihály

hujter.misi@gmail.com

Mottó 1: “A bizonyíték hiánya nem a hiány bizonyítéka.” (Varga Csaba 1945-2012)

Mottó 2: “A művész hazudik az igazság megvalósításáért.” (Pablo Picasso 1881-1973)

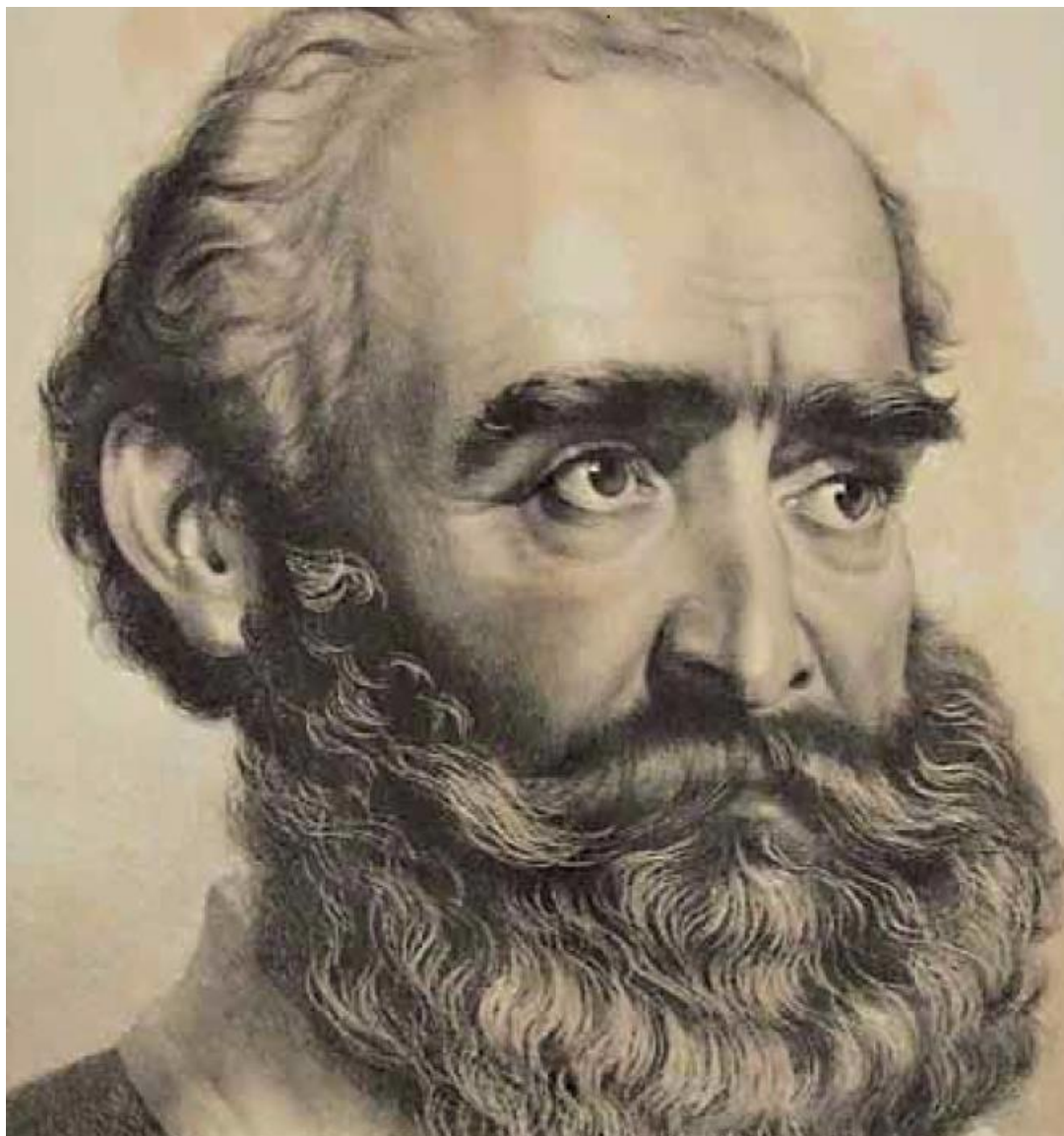
Mottó 3: “Vannak emberek, akikből valami erő, bizonyos hatalom sugárzik, amely vonz, lenyűgöz és imponál.” (Széchenyi István 1791-1860)

Mottó 4: “Te sem haltál meg, népem nagy halottja! / Nem mindenestül rejt a cenki sír” (Arany János 1817-1882)

Kossuth Lajos (1802-1894) szerint a magyarok legnagyobbika: *Széchenyi István*. A tragikus halála előtti években nem sok kép volt róla forgalomban a korabeli sajtóban, de utána nagyon sok Széchenyi-portré jelent meg hazánkban. Ezek jelentős része csapnivaló minőségű, de akad köztük egy-két egészen jól eltalált is. Mivel kevesen látogatták/látogathatták az idős grófot a bécsi elmeagyógyintézetben, ahol utolsó napjait töltötte, ezért hiteles kép nem is maradt meg róla. Értékelhető minőségű fényképről nem is tudunk, színes festményről is csak egyről, melyen azonban nem látható jól az arc.

Néhány munkában, melyek az idős Széchenyi életéről szólnak, mégis fellelhetünk egy viszonylag jó minőségű rajzot a grófról. Kettőt említünk itt, melyek illusztrációján egy kissé megszépített idős Széchenyi-arcot láthatunk [1,2]. De nem találjuk az arckép alkotóját! Hiába kérdeztük a szöveg szerzőit, ők sem tudtak eligazítást adni. Elkezdtünk tehát nyomozni. Meglepő volt, milyen sokáig is tartott, mire megtaláltuk az alkotót. De a nyomozás közben sok más érdekes adatra is leltünk. A detektívkedés történetét osztjuk itt meg Önökkel.

Mivel feltűnően jó minőségű arcképről van szó, ami -- ha kissé megfiatalítva is -- de egyértelműen az idős Széchenyit ábrázolja, ezért neves bécsi művészek körében keresgeltünk, hiszen ott élt a gróf életének utolsó évtizedében. Először feltételeztük, hogy olyan valaki alkothatta a rajzot, aki már korábban is készített portrét Széchenyiről.

Ennek a kőrajznak az alkotóját keressük

Elsőnek *Friedrich von Amerling* (1803-1887) jutott eszünkbe. Ő Bécsben született, Bécsben is halt meg, és még 1836-ban festette meg a Magyar Tudományos Akadémia részére a híres Széchenyi-képet. Ezt a képet mi magyarok annyira megszerettük, hogy innét mintázódott az ötpengős és az ötezer forintos bankjegyek Széchenyi-arca. Érdekesség, hogy a bankót a fény felé fordítva a vízjelnél is Széchenyi

feje dereng át. Mivel a vízjel mindkét oldalról látható, ezért Széchenyi arca háromszorosan is hitelesíti a bankjegyet.

Mai ötezres bankó Amerling rajzával, Vagyóczky Károly (1941-) átdolgozásában

Kétségtelen, hogy sok hasonlóság van az általunk keresett ismeretlen alkotó és Amerling Frigyes munkája között, de sok különbség is. Például egészen más az orr alakja, és Amerlingnél kisebb a jobb szem, az ismeretlen alkotónál meg nem. Annak sem találtuk semmi nyomát, hogy Amerling meglátogatta-e valaha az idős Széchenyit.

Kik azok a neves képzőművészek, akik biztosan szóba jöhetnek az idős Széchenyivel való találkozás kapcsán? Elsőként *Katzler Vince* (1823-1882) jut eszünkbe, aki szintén Bécsben született, és Bécsben is halt meg, de Pesten litográfusként működött. Számos magyar vonatkozású portrét rajzolt kőre; az 1848-as eseményeket és személyeket is megörökítette. Három Széchenyi-arc is fűződik a nevéhez; ezek a rajzok egymásra hasonlítanak, de a mi vizsgálatunk tárgyára nem.

Katzler kőrajzai

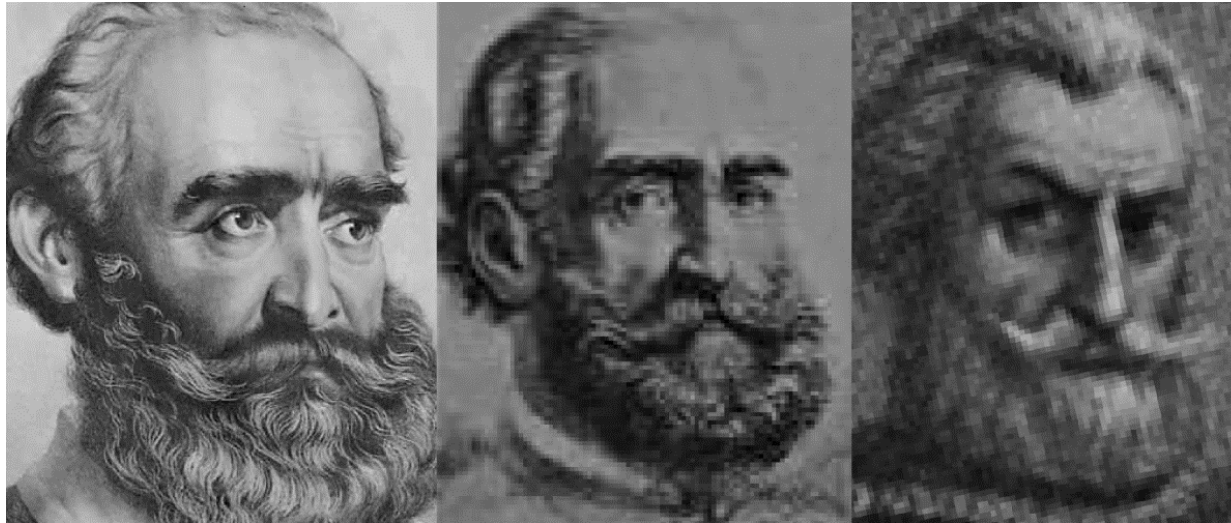
Következő gyanúsítottunk *Franz Eybl* (1806-1880). Ő is Bécsben született és ott is halt meg, és 1853-tól a Belvedere-ben lévő Császári Képtár felügyelője volt. Ismerünk tőle Széchenyi-arcot festményként is, könyomatként is, de azokat még 1842-ben alkotta. És 1848-ból maradt tőle egy könyomat, mely ugyan Friedrich Kollmann urat ábrázolja, viszont technikai megjelenésében nagyon hasonlít a titokzatos Széchenyi-arcra. Maga Eybl könyomat formájában megörökítette sok korabeli híres magyar arcát is. Nagyon hajlunk rá, hogy ő lehetett az általunk keresett tettes, hiszen alkalmá, képessége, kapcsolatai lehetővé tették volna. De nincs konkrét írásos vagy tárgyi bizonyítékunk. Ráadásul abban is kételkednünk kell, hogy a művész, aki ennyire ügyel a részletekre, miért változtatna olyan sokat egy vagy másfél évtized alatt az arcfelépítés bemutatásán.

Eybl kőrajzai (Kollmann és Széchenyi)

Vizsgálódásaink közben majdhogynem véletlenül akadtunk az "Engel és Mandello" kiadó egy kőrajzának részletére, melyet 1860-ban, közvetlenül Széchenyi István halála után publikáltak. Az arcképrészletet tükrözve közöljük. Ez az! De ki a rajzoló? Lehet, hogy csak egy engedély nélküli másolatról van szó! Lehet, hogy ezért is volt tükrözve kinyomtatva.

Kik szoktak könyvmatokat készíteni 1860 körül az Engel és Mandello kiadónak? A már említett Katzleren kívül *Vízkelety Béla* (1825-1866) és *Canzi Ágost Elek* (1808-1866) nevére bukkantunk. De ne felejtkezzünk el arról sem, hogy maga *Mandello Henrik* (1821-?) is jó festőművész volt. Érdekesség, hogy Canzi és Vízkelety egyik közös munkáján egy érdekes arcot találtunk, melyet itt (szintén tükrözve) megmutatunk. De ki az általunk keresett művész? Mandello, Canzi, Vízkelety vagy valaki más?

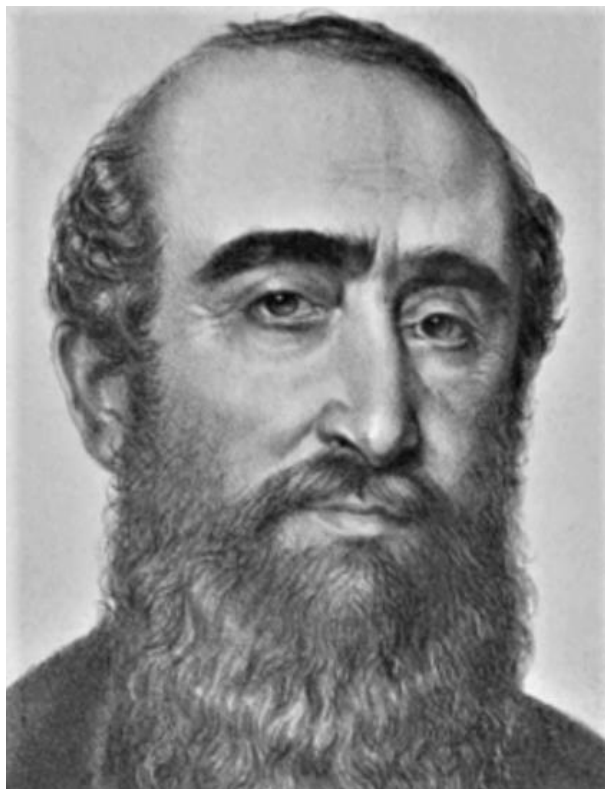
A középső arc talán Mandello munkája, a jobb oldalt Canzi és Vízkelety közösen formázták

Fleischmann festménye

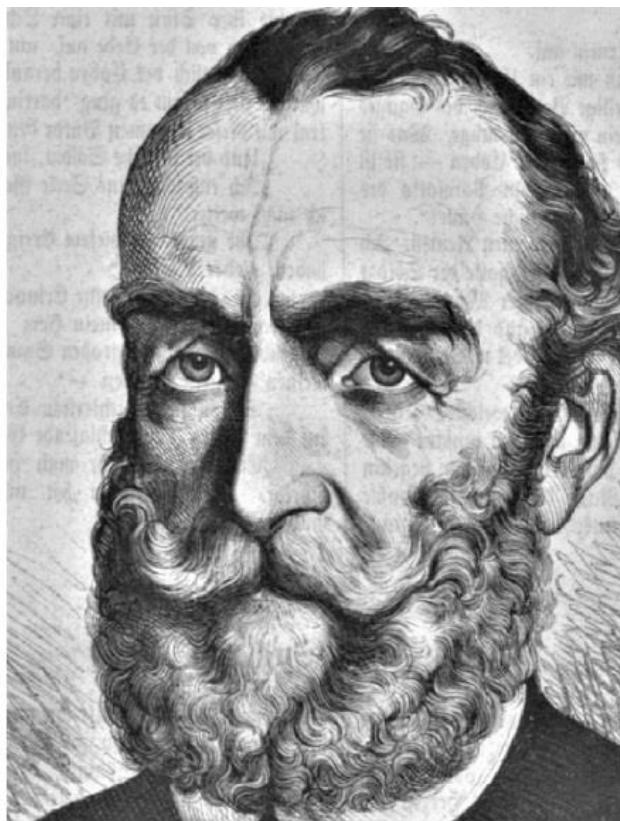
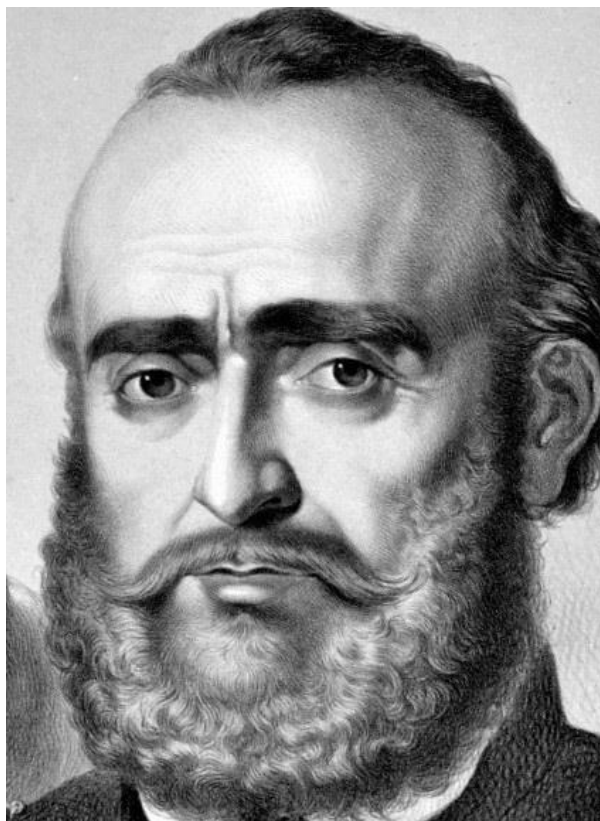
Találtunk egy festményt is az öreg Széchenyiről, *Fleischmann József* (1827-1906) ecsetjéről. De nem ő a mi emberünk, hiszen semmi híre annak, hogy valaha kőrajzot is készített volna.

Sikerült még rálelnünk Vahot “emlékezetből” készített kőrajzára is. Ez volt a felirata: “Gróf Széchenyi István 1858-ban”. Továbbá, hogy “Kőre rajzolta és nyomt. Rohn Pesten 1858/59.” Az itt említett Rohn vélhetően *Rohn Alajos* (?-1870) nyomdász volt, nem képzőművész. *Vahot Imre* (1820-1879) a Napkelet című lapot szerkesztette; ennek mellékleteként jelent meg a kőrajz. (A Napkelet egy “társéleti, irodalmi és művészeti képes hetilap” volt.)

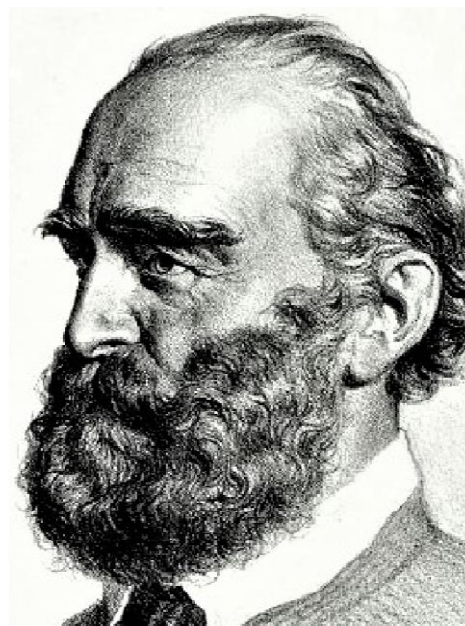
Vahot emlékezetéből

Keresgeltük az interneten Rohn Alajos és Vahot Imre további kőrajzait, de Széchenyivel kapcsolatban semmit sem találtunk. Megtaláltuk azonban *Kollárz Ferenc* (1825-1894) két rajzát is. Kollárz cseh születésű volt és Bécsben halt meg, de sok magyarországi vonatkozású kőrajzot készített. Ő lesz a mi emberünk! Most már csak egyértelmű bizonyítékot kell prezentálni.

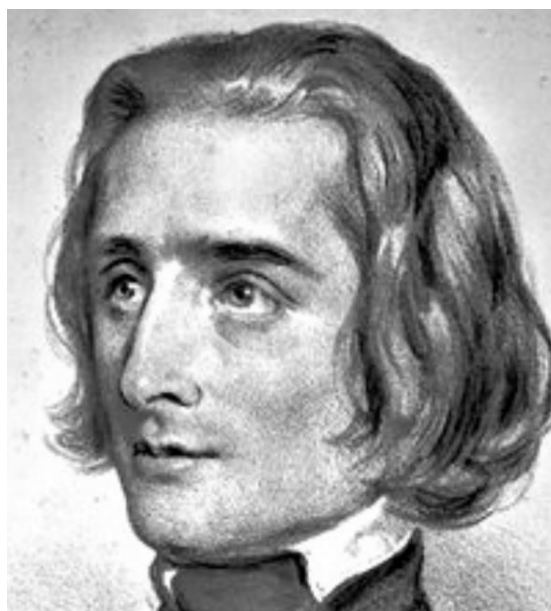

Kollárz két munkája

De nem sikerült ilyen bizonyítékot találnuk. Helyette felleltük *Kriehuber József* (1800-1876) két kőrajzát. Nem vagyunk meglepve, hogy idős korában ő is visszatért a szülővárosába, Bécsbe, tehát volt alkalma Széchenyivel találkozni. Érdekesség, hogy a Lipcsei csata mindkét hőst, Széchenyi Istvánt és *Radetzky József* (1766-1858) tábornokot is megörökítette kőrajz formájában, az utóbbit 1849-ben. Liszt Ferenc (1811-1886) zongoristáról készített egy gyönyörű kőrajzot 1839-ben (aztán később még többet is). Így ugyanazt a Liszt-arcot láthatjuk mi is, mint amit Petrovics Sándor közlegény, a későbbi Petőfi Sándor (1822?-1849?) láthatott Sopronban, 1840. február 18-án, élőben. (Bizonyos pletykák szerint Petrovics biológiai apja Széchenyi volt. A pletykák három alapja: Petőfi anyjának férje a fiút legalább egyszer fattyúnak nevezte; Széchenyi István legalább egyszer a fiának; Petrovics rövid katonai karrierje nagyon emlékeztet Széchenyi Istvánéra, temperamentuma, kiváló nyelvérzéke, jó helyzetfelismerési képessége szintúgy. Mindazonáltal Petrovics fogantatásának idején Széchenyi külföldön volt.)

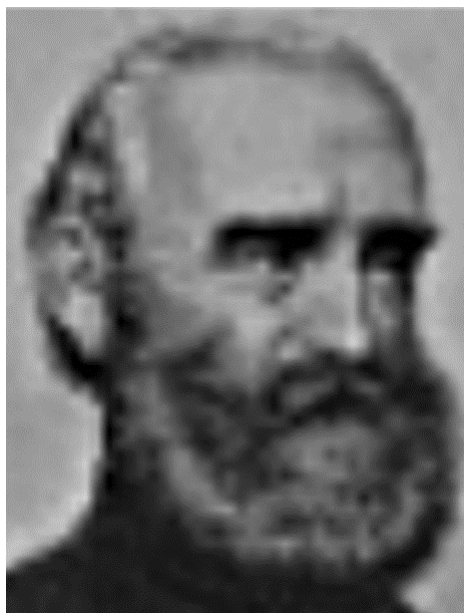

Kriehuber két munkája

Liszt (Kriehuber 1839)

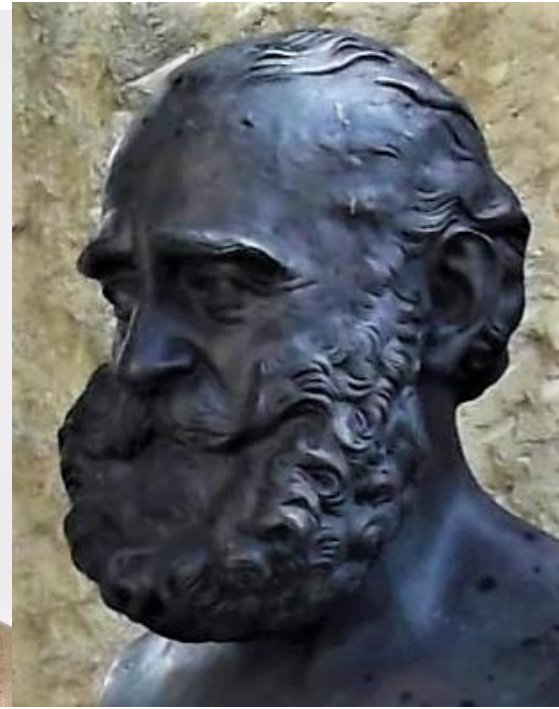
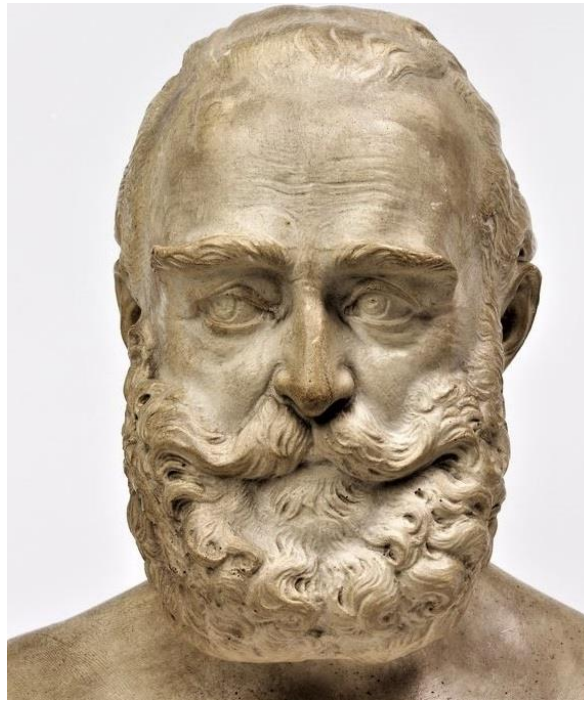
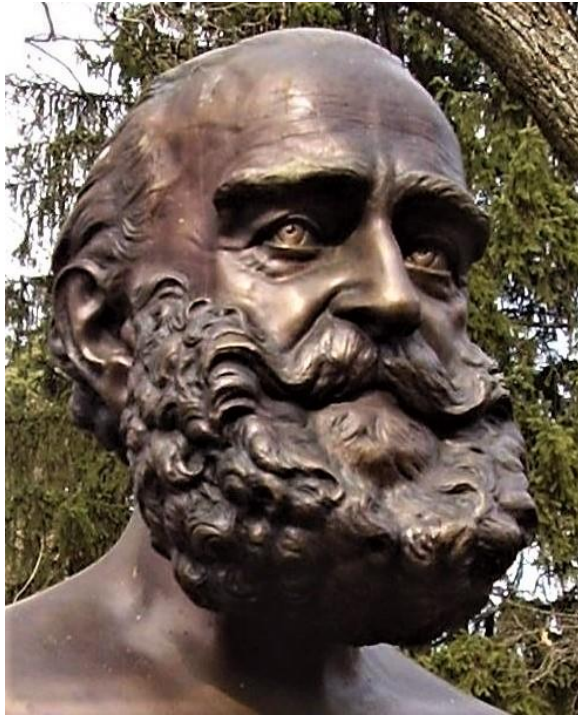
Olyan ez, mint Agatha Christie (1890-1976) regényeinek a vége: Sokan voltak, akiknek idejük, alkalmuk, képességük, indíttatásuk lett volna a tett elkövetésére, mostanára már mindegyikük halott, mégis meg kellene mondanunk, melyikük volt a valódi tettes. A krimikben ilyenkor jön egy-két jelentéktelennek látszó információtöredék. A mi esetünkben az egyik az, hogy egy homályos képet találtunk, melynek felirata szerint ezt is Rohn Alajos nyomtatta ki Pesten 1860-ban. A "Nefelejs" [Szépirodalmi-, társaséleti-, művészeti és divatlap] előfizetői kapták mellékletként. Rajzolta Telepy K. "az 1859. jóltalált szobor után". *Telepy Károly* (1828-1906) kiváló tájképfestő volt, a korabeli Sümeg, Veszprém, Diósgyőr várának piktora. Más portré-kőrajzát nem találjuk. De hol lehet az a jól eltalált szobor?

Telepy kőrajza egy szoborról

Vende Ernő (1861-1933) kétkötetes munkájában [3] ezeket olvashatjuk: "[...] a tébolydában tartózkodó Széchenyinek egészségi állapota javulni kezdett és lelkének megzavart egyensúlya is helyreállt, sokan kérték a nagy férfiút, hogy festetné le magát; de [...] semmi áron nem volt rábírható [...]. Végre neje hosszas rábeszélésére beleegyezett, hogy Gasser bécsi szobrász megörökítse alakját. [...] Gasser 1858-ban Döblingbe ment, és a grófné jelenlétében mintázta agyagból Széchenyi fejét. [...] későbbi arcképei mind e szobor után készültek." Megvan tehát az oka a sok kőrajz hasonlóságának!

Hanns Gasser (1817-1868) agyagszobrának több másolatát is fellelhetjük; napjainkban köztéren Bécsben és Marcaliban is megtaláljuk; itt három változatot mutatunk.

Gasser agyagszobrának három másolata (Marcaliban, Budapesten, Bécsben)

A szobrász Karintiában született, de Pesten halt meg. Utcát nem neveztek el róla Budapesten, de Bécsben igen, és gyorsvonati szerkocsisgőzmozdonyt is a Ferenc József császár Vasútnál (KkStB_151_sorozat). A karintiai Villach városban van a Hans Gasser Platz. Igaz, hogy Gasser nem kő-, hanem fametszőként kezdte, 1848-ban bécsi forradalmár volt, de ő-e a mi emberünk a kőrajz vonatkozásában is?

Sikerült felkutatnunk egy kicsi méretű festményt az 1860-as évekből. Az látszik rajta, ahogy Gasser az agyagszobrot készíti. Ennek a képecskének a feltételezett festője *Kiss József* (1833-1900), aki Kismartonban született, de a világban csak Josef Kis néven ismerik. *Ferenc József* (1830-1916) arcszörzetét nagyon ügyesen formálta meg a Kiegyezés idején készült festményén. Lehet, hogy Kiss József nevét keressük a Széchenyi-portré alkotójaként?

Gasser agyagszobrot készít Széchenyiről (Kiss 1860 körül)

Ferenc József arc- és vállszőrzete (Kiss 1867 körül)

De nem, nem ő az! Hanem *Grimm Rezső* (1832-1885). Vahot Imre ugyanis Széchenyi halálhírére 1860-ban újra kiadta a gróf kőrajzát, de most már nem a saját emlékezetére hagyatkozott, hanem egy tehetséges fiataalt kért fel, hogy Gasser szobrának valamelyik másolata alapján elkészítse az arcképet. (Nem kizárt, hogy maga Gasser is segített neki.)

Grimm Pesten született, tanulmányait itt, majd Bécsben végezte, ahol olajfestményeket és kőrajzokat készített. Később rajztanár volt Kecskeméten, Körmöcbányán és Pécsen. Nevét különösen kőrajzai tették ismertté. Rokona lehetett *Grimm Vince* (1801-1872), aki egy évtizeddel korábban a Kossuth-bankók litográfusa volt.

Írásunkat két Grimm-féle arcképpel fejezzük be. A bal oldali Rezső öccsét, Lajost ábrázolja. A jobb oldalon látható személy neve nem ismert. De a feltűnő hasonlóság miatt úgy véljük, az maga Grimm Rezső.

Grimm két portréja: öccse és (talán) ő maga

Hivatkozások

[1] Széchenyi Kinga: 230 éve született Széchenyi István, Lépcső (a Budai Szent Imre Templom kiadványa), 2021.11.02, Budapest, 2021.

<https://szentimre.hu/2021/11/02/lepcso-bucusu/>

[2] Gazda István: Széchenyi betegségei naplója tükrében, Ponticulus Hungaricus 22 (2018).

<https://www.ponticulus.hu/rovatok/hidverok/gazda-istvan-szechenyi-betegsegei-naploja-tukreben.html>

[3] Vende Ernő: A magyar irodalomtörténet képekben, Budapest, 1905.

<https://mek.oszk.hu/09800/09807/>

[4] Hans Gasser Platz, Rövidfilm Hanns Gasser animációs szerepeltetésével [német nyelven].

https://www.youtube.com/watch?v=4yZrUpYRx_8

[5] A magyar nyelvű Wikipédia-szócikkek és -képek a szóba hozott híres emberekről.

Köszönet illeti mindazokat, akik segítették a nyomozást: B.B., B.G., K.K., K.L., L.L, S.A., S.P., Sz.K., Sz.L.